

ЗАХАРИЈЕ СТЕФАНОВИЋ ОРФЕЛИН

ПЕТАР В. ВУЦА

Кикинда

Резиме: У овом раду представљамо живот и дело Захарија Орфелина, с којим започиње нововековна српска књижевност, и његову књигу *Вечни календар* која је дигитализована на Математичком институту САНУ.

Кључне речи: Захарије Орфелин, историја астрономије

1. КРАТКА БИОГРАФИЈА

Захарије Стефановић Орфелин рођен је 1726. године у Вуковару (Славонија) у српској породици. Умро у Новом Саду 19/30. јануара 1785. године. Према доступним писаним изворима „Родна кућа Захарија Орфелина” налази се на крају Миловог брда у Вуковару. Орфелинови родитељи су се доселили у Вуковар из Пачетина. Кућа је била скромна, од дрвета, а кров покривен са трском. У њој је Захарије рођен 1726. године, од оца Јована Драгојевића и мајке Сене рођене Микшић родом из Далмације. Отац је био дунђер. Његово презиме Стефановић никада није користио, а у раној младости га мења у Орфелин. О том презимену постоје само претпоставке: да је настало спајањем античких митолошких имена Орфеј и Лин или од француске речи *orphelin* - сироче или да је узето од имена француског медаљера Армана Жилбера Орфелина из 17. века.

Захарије је у Вуковару завршио православну српско-рускословенску школу код учитеља Тимофеја Левандовског. Учио је истовремено и латинску школу при фрањевачком самостану. Самостално се образује, највише читањем доступних књига. Упорним и вредним радом стекао је велико знање из разних наука. У Новом Саду радио је седам година као учитељ. Школа се налазила на месту где и Латинско-словенска школа, епископа Висариона Павловића. У тој школи му је омогућено да буде у друштву са образованим наставницима, као што је био Дионисије Новаковић и лично

стекне знања из: поетике, реторике, науке о вери, географије, аритметике, калиграфије, цртање и силабичке версификације.

Познавао је језике: латински, руски, немачки, француски и писао на српском, руском и немачком. Захарије Орфелин: српски песник, преводилац, писац богословских, школских и природњачких књига, живописац, бакрорезац, калиграф, картограф, гравер, цртач, травар, физичар, историчар, виноградар, састављач календара. Орфелин је био: учитељ, чиновник, графичар, лексикограф, природњак, преводилац, уредник, издавач, полемичар, путник и ... Због својих уметничких дела, пре свега у бакрорезу, биран је за члан Уметничке академије у Бечу. У сопственој библиотеци имао је преко 200 књига, које су сачуване до данашњих дана. Уз Доситеја Обрадовића и Јована Рајића, Захарије је најзначајнији српски књижевни ствараоц и просветитељ у 18. веку.

Захарије Орфели

Међу његовим најзначајнијим делима је *Славеносербски часопис* штампан у Венецији 1768. Ово је први јужнословенски часопис. У предговору износи идеју грађанског просветитељства, а такође говори да би наука, књижевност и филозофија требало да изађу из уског круга образованих људи и да буду доступне свима. Године 1768. Захарије Орфелин је у српску књижевност увео језик који је био мешавина црквеног и народног језика, са много руских речи. На тај начин је практично применио славеносрпски језик. Орфелин је аутор првог српског буквара који је коришћен од 1767. године за учење писања и читања многих генерација ученика. Аутор је и првог уџбеника латинског језика. Његово најсвеобухватније дело је *Живот Петра Великог* (Венеција, 1772), кога је видео као просвећеног монарха. Написао је и *Вечни календар* штампан 1783. године у Бечу. Ова књига укључује свеобухватно поглавље о астрономији (Миловановић, 2007).

Почетак српске књижевности везан је за име и дело Захарија Орфелина. Први је српски песник који је штампао своје песме.

Јован Скерлић пише о Орфелину “*Живописац, бакрорезац, калиграф, картограф, писац богословских, школских, историјских и природних књига, физичар, виноградар, песник, издавач, увек пуки сиромаш, он је све то био неких тридесет година наше књижевности, коју је готово сам неко време представљао и носио*“ (Скерлић, 1967).

2. ИСТРАЖИВАЧКИ РАД

Захарије Орфелин је написао и први српски „Вечити календар“ 1780. године. Штампан је у штампарији Јосифа Курцбека 1783. године у Бечу.

Вечни календар је прва књига о астрономији написана на словенском језику, како је Орфелин рекао „у корист славеносрпски (словеносербским) људи“.

Књига се односи углавном на природне науке. Садржи и историјске догађаје од стварања Света а приказани су хронолошки да укажу на непрекинуту нит космичког трајања. Кроз целу књигу је прожет космички дух.

О садржају књиге и амбицијама с којима је писана говори наслов који гласи:

Вечни то јест од почетка до краја света трајући календар који у себи садржи и свецелослов и кратке, по рачунању источне цркве, годишње кругове и друге природне законе; уз то и физичке о небеским телима, и воденим и ваздушним додатнит расуђивањима; прибављеним из свеитених и светских хронологија сада први пут на славенском језику на корист славеносербским народима (Чурчић, 2002).

Уз стандардне календарске податке даје и обимно поглавље из астрономије. Књига је свецелослов (као што ми кажемо Енциклопедија) и садржи астрономске и природно-научне појмове. Садржи и историјске догађаје у две хронолошке ленте – од настанка света и рођења Христовог. *Вечни календар* је читава мала енциклопедија знања у духу времена и према хоризонту публике. Њиме Орфелин пише поуке о чувању здравља и друге корисне савете, устајући против незнања и празноверја, истичући идеје о важности природних наука. Књига има 366 страница и 9 астрономских цртежа на крају књиге.

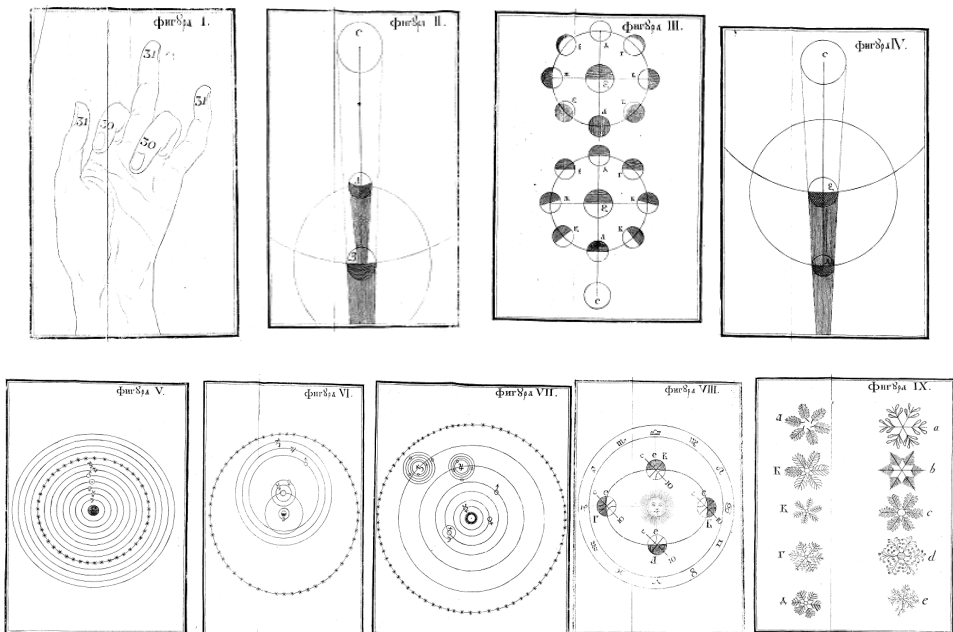
Поглавља из астрономије носе називе: Свемир, Месец и планете, звезде, комете, помрачење Сунца и помрачење Месеца. Садржи информације о временским циклусима, табеле са подацима о Сунцу и Месецу (потребне за израчунавање датума Ускрса према Великом индиктијуму), табеле о дужини дана и ноћи, о планинама, о земљотресу, о времену, о барометру, о киши, о дуги, о животињама, о рибама и раковима, о магли, о зими, о ваздух и ветру, о води, о огњу. Описује месеце у години, табеле фаза месеца и друго. Стога је *Вечни календар* прва књига о астрономији писана словенским језиком, како Орфелин каже „на корист народа словеносербским“ (Пејовић, Мијајловић, 2010).

Композиција *Стварање света – Сотвореније мира* – рађена је по угледу на нововековне барокне иконе. Бог је у лику старца седе браде који ствара. Небо представљено сазвежђима с једне стране и Земља с друге, где се назиру фигуре првих људи.

Доноси и бакорезне илустрације тема о којима пише, међу осталима цртеже, кристале снега на прозорима која су права уметност. За вечни

календар ради један од својих најуспелих бакрореза, композицију *Стварање света* и пише *Молитву пред смрт*, своје последње песничко дело

Посебну вредност књиге представљају оригинални бакрорези, међу којима је Стварање света, али и други који представљају разне природне појаве нпр. кристале снега на прозорима, права уметност, Сунчев систем, помрачење Сунца и Месеца и сл.

(46)

Полтавцима Таблицы показуют время Новолу-
ния и Полнолуния съ четвертьями каждаго мѣся чрезъ
всѣхъ 19. дѣтъ, по окончаніи которыхъ пакы на-
чинаютъ съ перваго, выше предѣлка.

ИЗМѢНЕНІЕ СОКРАЩЕНІЙ.

- К. Л. Кндзъ Лѣны.
- Д. М. Дне мѣсяца.
- Ч. М. Часы. Миноты.
- Кр. Крима.
- Пр. Празъ полудне.
- По. По полудни.
- Нова Лѣна, или Новолуніе.
- ☉ Прваа Четверть Лѣны.
- ☽ Полнаа Лѣна, или Полнолуніе.
- ☾ Послѣдняя Четверть Лѣны.

Крѣгъ Лѣнѣ І.

Мѣсяцъ	Бѣла			Бѣр	Мѣсяцъ	Бѣла			Бѣр		
	Д	Л	М			Д	Л	М			
Мар-та.	●	1	50	пр	Оут.м.	☾	1	4	44	по	
	☾	8	5	38		пр	☾	8	9	6	пр
	●	16	9	3		пр	☾	16	7	38	пр
	☾	23	0	10		пр	☾	23	9	14	пр
Апрѣ-ля.	●	20	6	9	по	О-	☾	30	11	14	по
	☾	7	9	47	по		☾	8	6	34	по
	●	14	5	38	пр		☾	15	5	34	пр
	☾	21	10	21	пр		☾	23	10	30	пр
Мая.	●	28	7	42	по	Крѣмѣ.	☾	30	6	9	пр
	☾	6	11	27	по		☾	6	11	14	пр
	●	14	2	48	пр		☾	14	2	4	пр
	☾	21	5	28	пр		☾	21	10	58	по
Іюня.	●	28	10	25	пр	Днеме.	☾	28	3	16	по
	☾	5	1	29	по		☾	6	4	50	пр
	●	12	10	13	пр		☾	14	9	35	пр
	☾	19	6	51	пр		☾	21	10	27	пр
Іюля.	●	27	1	40	пр	Іан-варъ.	☾	28	1	48	пр
	☾	5	0	35	пр		☾	4	0	3	пр
	●	11	5	2	пр		☾	13	2	30	пр
	☾	18	1	4	пр		☾	19	9	1	пр
Авгѣ-ста.	●	26	4	47	пр	Февр.	☾	26	3	51	по
	☾	3	9	31	пр		☾	3	7	13	по
	●	10	0	18	пр		☾	11	3	58	по
	☾	17	3	50	пр		☾	18	7	1	пр
	☾	25	7	20	пр		☾	25	8	29	пр

А. ☾ Звѣздачъ.

1) Когда пѣть млечный лѣпъ, свѣтлаъ, и съ блещущими маленкими звѣздами наполенъ, то лѣпъ по погодѣ надѣтиса; равни и когда бѣлыи и червленникастыи крѣги сколашъ звѣзда видѣтиса. 2) Когда звѣзда кажѣтиса, аки бы скоршъ обращалиса, то значитъ вѣтръ. 3) Черныи крѣги околашъ звѣзда предзначаютъ дождь. 4) Аще звѣзды прѣвсима блѣстаетъ, то значатъ, по времени года, вѣтръ, чистый ваздухъ и стѣжъ. 5) Когда седмочисленныи звѣзды (т. е. Влашички) свѣтлаи, значатъ добрую погоду; когда же темны, предѣщуютъ вѣтръ и дождь. 6) Когда звѣзды въ своемъ свѣтломъ сѣннии внизапъ помрачатса безъ облаковъ, то знакъ есть смѣтныи и жестокаа погоды; когда же ихъ мало на небѣ, значитъ мокрый ваздухъ и дождь.

5. О звездама

1. Када је пут млечни леп, светао и с блиставим малим звездама напуњен, то лепом времену надати се; исто и када бели и (?) кругови око звезда виде се.
2. Када се звезде покажу, ако би се брзо промениле, то значи ветар.
3. Црни кругови око звезда најављују кишу.
4. Ако звезде трепћући блистају, то значи, по годишњим добима, ветар, чист ваздух и студен.
5. Кад су седмобројне звезде (тј Влашићи) светли, значи добро време; кад су тамни предсказују ветар и кишу.
6. Када звезде у свом светлом сијању изненада потамне без облака, то је знак непогоде; када их је мало на небу значи мокар ваздух и кишу.

б. ѿ М Г Л Ш.

- 1) Когда ранш по утрѣ магла востанитѣ, и опать скорш на землю спѣститѣ, то бѣдетѣ окош полѣдна лѣпая погода, взыдетѣ ли же горѣ на высотѣ, то смѣтнш бѣдетѣ или таажде магла скорш опать придетѣ на зиму вѣ дождѣ.
- 2) Аще при вѣдромѣ нѣтѣ и при вѣружданіи солнца магла востанитѣ, то частш подвижантѣ великіа вѣтры.
- 3) Гвѣста во вечерѣ падшаа магла приноситѣ настѣпаніа ноши дождѣ.
- 4) Когда выскіа горш и лѣсы ш мгла паратѣ и дыматѣ, то частш слѣдетѣ дождливая погода.
- 5) Когда ранш по утрѣ мглнштыа облакѣ предѣ Солнцнма идѣтѣ, дождѣ бѣдетѣ.

д з н м а.

§. 4.) Когда солнце вѣ зникѣ Козирѣга вѣстѣитѣ по нашнмѣ Календарю 10 Декемберя, егда крѣтѣ земный Г вѣ своімѣ годициномѣ окош солнца теннш такш стоати приидѣтѣ, что свою сквернѣю странѣ С со вѣмѣ ш солнца отвратитѣ, что лѣчи солнцнма вѣма кош на наша зима, а правш на тропикѣ Козирѣга с падаютѣ, вѣкоже и солнце урѣзѣ малое число чашевѣ надѣ нашнмѣ хорнзонтомѣ естѣ, ради чѣш лѣчи солнцнма почтѣ никакобѣя теплотѣ не подаютѣ; тогда то естѣ кратчайшій дѣнь, сѣ коимѣ зима начинатѣ.

Наивацшаа стѣжа или стѣжинѣ слѣдетѣ обыкновенно по кратчайшій зимѣ, понеже земля вѣ долгѣхѣ мѣсѣцѣхѣ смала повнѣнѣ вѣгда вѣтѣ теплотѣ свою погвѣблетѣ, нижне блнше вѣ кратнѣхѣ днѣхѣ ш солнца смала доподатнма можѣтѣ, и за то кратчайшій дѣнь естѣ токмо началѣ зимѣ, погвѣблѣющій же три мѣш, егда солнце кѣтѣннло прѣваго вѣ Козирѣга, втораго же вѣ Водолиѣ, а третѣаго вѣ Рыбацѣ естѣ, зимѣ починаютѣ.

Публиковао је интересантну књигу намењену виноградарима, по немачким узорима и у њој наводи лична искуства и вероватно прва упуства о производњи вина у Срему. У њој се разматра о значају вина, о препознавању квалитета, уживању у овом напитку, а написао је прве странице о одгајању укуса/ароме. Ова књига може се и сада користити за виноградарство.

3. ЗАКЉУЧЦИ

Намера овог рада је да упозна српску астрономску заједницу са радом Захарија Орфелина на пољу астрономије, физике, калиграфије, поезије, бакрореза...

Литература

Миловановић Милош: 2007, Дигитализација књиге Вечни календар Захарија Орфелина, *Преглед НИЦД* 11,43-47.

Rejović Nadežda, Mijajlović Žarko: 2010, Астрономско наслеђе у виртуелној библиотеци НИЦД. The fifth SEEDI International Conference Digitization of cultural and scientific heritage, May 19-20, 2010, Сарајево, БиХ.

Скерлић Јован: 1967, *Историја нове српске књижевности*, Просвета, Београд.

Чурчић Лаза, *Књига о Захарију Орфелину*, Загреб, Српско културно друштво Просвјета, 2002. стр. 372-387.

ZAHARIJE STEFANOVIĆ ORFELIN

In this paper, we present the life and work of Zaharij Orfelin, with whom modern Serbian literature begins, and his book *The Eternal Calendar*, which has been digitized at the SASA Mathematical Institute.

Key words: Zaharije Orfelin, History of Astronomy